

ՀԱՅԳԱԿԱՆ ՆՈՒՌԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՄՈՒՐԱՏ-ՌԱՓԱՏԵԼԻԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՄԵՋ

Վենետիկան խաղաղաւէտ ոտանի մէջ նեւ-
րանձնացած, ուր քաղաքն իսկ հրաշակիրտ մ'է
Գեկարուեստի, ուր բնութիւնն ինքնին կը բաժը-
տութիւն մ'է, ուր աշխարհիս ամենամեծ վար-
պետներն վերստին, վակնէրները, Պէլլինի-
ները, Ռոսսինիները ներշնչութեն ունեցած են,
հոն հաստատուած է դարերէ ի վեր հայկական
հանրածանոթ փոքրիկ հասարակութիւնը:

Վենետկոյ կապտաշինը երկնքին տակ,
շրանքներու և լճակի հայելանման մակերեսին
վրայ՝ նուիրական է լուսթիւնը, բնուաւոր է
ուսուումը, որոնք հրեմն երեմն կը խանգարուն
ուսումական որոտներէն և Ալբրիկանի հոսանքնե-
րէն... Բայց այդ սրբազան լուսթիւնն մէջ կը
զարգանան Գեղեցիկ Գարուկեանց ամէն ճիւղե-
րը և բնութիւնը կը ստղծեցնէ ժողովուրդին՝
զմայլելի գիտութիւնը՝ երբք:

Այս, երաժշտութեան դարստան մ'է վենե-
տիկը, որուն բնակչութիւնը Երզնի և Նուազի
ամենամուրը հասկացողական ճաշան ունի: Եւ
այդ ժողովուրդի բարձր դասակարգին համար
տեղական հայութիւնը երաժշտական Նուազա-
հանդէս մը սարքեց մայիս 26ին:

Թէ որքան յաջող և համակրելի հանդիսացաւ
հայ մտքին՝ հայ ձնոտարկը, համեստութիւնը կը
հարկադրէ գնդ լոկը: Թող խօսին տեղական
պաշտօնավորները, որք են Giuseppe di Vene-
zia, Difesa, Gazzettino, Adriatico.

«Ի նպատակ խաղական կարմիր խաչին, Մուրատ —
Ռաֆայիկան վարժարանի տնօրէնական նախաձեռնու-
թեամբ սարքուած և Բրոֆ. Ա. Բոնիֆալզուայ Մաչես
տրոյէ կազմակերպուած հրաժշտութեան
նուագանոցներ, երէկ *Di Carmini* նուագ վարժարա-
նի, *Ջինուպիո* նոյակապ պաշտօնն մէջ համախմբեց
քաղաքիս ամենէն աւելի բնաբաւ և ժառանգական անձ-
նաւորութիւնները՝ որոնք ստուգի մեծաշուք դասա-
կարգը կը բաղկացնէին:

Պաշտօնական նշանաւոր անձերու շարքին մէջ՝ տեղ
գրասան էին Նուրին Վանտիլին Թիբաւորու Պետրոս
Լա Պրոնզէն՝ վենետիկ Պարտիկանը: Եւրոպայի զօ-
րութեան Նաւատորմիչ Հրամանատար *Ջիդոյ* տի Ֆի-
լոմարինոյ պարագայական զործով արգելուելուն, փո-
խարնը. նշանակած էր Ժովակայ Ա. Ռեշիոյ՝ իրեն
զբաղակիր սպային հետ, Յամաքայի զօրութեան ար-
քանի զօրաբանակի Հրամանատարն Սաքքի զօրավարը՝

1. Սարտենեայ զբաւաւոր Հրամանատար սպն ծո-
վակայն մայրը՝ Ալպիան վաղձի հայ ընտանիքի
շառուիղն հրած է: Մովակայն Թուրք ճայտաւ է և կը
պարծի հայապաշտաւոր խաղաղի մը ըլլալուն վրայ,
ու վենետիկ շայտն մեծ բարեկամն է:

Իր բարձր սպայ Ռաֆա տեղակային հետ: Քաղաքիս
թաղաւորական կառավարիչ (Prefetto) կոմս Ռաֆա-
զէնտս՝ իր դիւնաւալտուով, Հայաստան քաղաքական
կոմս Լիբիանի զործով արգելուելուն՝ յրած էր իբրեւ
ներկայացուցիչ Ուսուցչական հրամանատար Բէլլէրի-
նի: Ներկայ էին նաև Հրամանատար Ենթապետակալ
Ռաֆայ. Մալիսայի Ապպետաց կարգին Ապպետաց
Մարգրէ Գալազի, Յունաց Արշիմանտիքի քառօք Ա-
գապանգիւրտ, անդիպացի Ժովակայն սպաներ և Կիւպատո-
սը և ուրիշ բազմաթիւ կոմսեր, կոմսուկներ, հայրն,
կարմիր խաչի Բնկերութեան անդամներէն ներկայ
էին Նախագահ հրամանատար Քաֆֆի, փոխ նախա-
գահ կոմսուկի *Ճիւզէնա* տի Վալմարանա, գանազան
խորհրդականներ, հիւանդապահութիւնի վերատեսչու-
նին՝ կոմսուկի Քոստանցա Մոշէնիկոյ, Միքաւելուական
կոմս Տիէնա և Բրոֆ. Սէքրէան՝ որ կարմիր խաչի
ընկերակցութեան ծառայման հոնադուն զործին է և
սասանակարգ գրէն:

Այսպիսի ընտիր բազմութեան հաւաքումի յայտա-
կութեան նախնաւոր՝ մեծ եղաւ նաև Նուագանոցիւնի
գեղարուեստական փայլը:

Մեծապէս հնուաճրջական էին և եղական կնիքով
բոլորումս՝ հրաժշտական նանդէսի յայտագրին բովոն-
գական ինքնիքը, որոնք բուրնի ալ ստուգ խանդակա-
նութեամբ ծափահարուեցան:

Նուագանոցէս Հ. Ալիշանի «Բամ փորտան» նա-
կական քայլերով սկսաւ, զոր վարժարանին աշակերտ-
ները ողնորովեմամբ հրեցին, և արմանացան ունկնդրաց
միանման ծափահարութեան և «կեցցէ՛ Հայաստան»
աշակակնին: Յետոյ հրեցին «Պանգոյտիս երգը», հայ
ժողովրդական «պարերգը», ուսկից վերջ իւր. Ի. Քաղ-
դէլլարի և Վ. Ֆէրրարի քնարի և Լուիսիով նուա-
գինքն «Սարեն կոչ գաս» և «Գեղիկաւոն սիրերգը»: Նաև,
գալանկի ընկերակցութեամբ, աշակերտները հրեցին
«Սուգ Հայաստանի և Մարցիանց Հայրենեաց», այս
երգերը ստուգի, սաստապաւ Հայ ժողովուրդի նոյնին
բոլորած մեղեքներն են, ունին հայրենասիրութեան, ող-
բի, հեծեծների, բողոքի արտայայտիչ բնույթները. ալի-
րութեամբ համակուած, վերտերուն և հայածանցներուն
նշումներու տակ լլկուած ժողովուրդի մը հոգեբանական
արտայայտութիւններն էին այդ միմանայները, որոնք
կարծիք հայտն արտին նոր զօրութիւն, նոր հաւասք, յայտ,
թիւիչ կը մարշէին և որոնց հանդէպ զգածուած բազ-
մութիւնը՝ համակրանքի մեծագոյր ծափահարութիւնը
լսեցուց:

«Սարեն կոչ գաս» և «Գեղիկաւոն սիրերգը» ոչքան
նրբին էին արհեստով՝ աշխատ հրաշալի էին Երկրեք
ամպամած է և Գարուն նուիրեցութիւնները, որոնք հայ
հոգեշնչին շրթունքներէն արտաբերուած և հայ նշանա-
ւոր երգական կոմիտաս վարդապետի ներգաշնակման
ըլլալով, տխրութիւնը զոգար յուզումի հետ զուգոյ
հաղապարտ արհեստի գործնաւարկն ունին:

Ընդհանուր հայ ժողովրդական երգերու նման՝ այս
կոմիտներն ալ տխրազգիւրդի օրերն էին, փոքրածայն
(minore) ամախանով և գանգաղ արտասանութեամբ.

ասանց անկեղծորեն սիրաւ կը զգանեն և նա ժողովարդն ընդդէմ հարստահարողաց դիտաւարական պայքարին կ'առաջնորդեն:

Այս հրաշաշնական Նուազանութեան մեծագոյն անկեղծութիւնը պէտք էր մնալնել Հայկական Երեկոյցի (Vœpres Arméniennes) հրաշաշնական մասը: Ասոր նուազարաններու, խմբերգներու և մեներգի մասերուն գաշնակաւորութիւնը Ուսուցչական Բռնակաւորութիւնը պատարասածն էր, իսկ երեկոյցական բաները Վարձարանի Տեսուչ Հ. Երեմանի բանաստեղծութիւններն էին: Վերջոյննայ յայտագրի առաջին մասին տւարտունքն փել վերջը, սկսաւ այս երկրորդ մասը և մեծ սեպտորիքամբ քսան վայրկեանէ աւել տակն:

Արեւնապետական անսակեղծով շնորհաբերէ ներշնչու յնայ հրաշաշնական կտոր մ'էր ստեղծի (cantate) և մաղկանտագի (oratorio) միտմեկաւ նստուածք: Ան կը քննարկէր առաջին մասէն իմ կողքի յոյժ քնարերգական, կործան հեծեմանքի ամբողջութիւն մ'էր՝ գերագոյն տխրութեան. քանզուս խորհիւնքի մը աւերակներու միայ՝ ազգայնութեան բորբոքելու սիրոյ զեղումնեցը կը գայարունէին: Մշակարոյ Բռնակաւորութիւնը և Հայկական Երեկոյցի նշանակութեամբ անգամ մը եւս ապագայուց թէ ինչն յինչեան ունի հրաշաշնական անխառն աւել, արեւնապետի կորովի նոյ՛ք՝ որոնցմով ստեղծի ինքը նաւագրական մեծ վարդապետներէն մին է արդէ ամանակին մէջ: Եւ յիշեալ Երեկոյցի դործեանուն գաշնակաւորութիւնը թէ և անհնարապէ՛ս ահա՛, բոլոր այդ պարզութեան մէջ մեծ աղնակութիւնն է ցոյց դրուած է կենդանական նուազի, ուր փոքրի, բարձրաւորութեան, երեսարկեղծի, արեւնեւր, ճար և գաշնաւ մուր յոյժ քաղցրաւոր կը նշնի՝ երբէ՛ր վարդապետներն, չու վերնաւոր, գերաւորներ և թու մայրերու նստ, որուն խմբերգին պատմական գաշնակի զնկավարող հեղինակով տեղի կ'ունենայ:

Երեկոյցի զանազան տեղերու նշանակալ յորիւստ, մութեան «գլխաւոր իշխող կայանք» երկը անգամ գարնադարձի կը կրկնուի՝ խմբերգէն և նուազործներէն: Անհամար, ամանապաշտը հեղինակու արգամբը՝ նոյ խոյնի, յոսանալուց և գայրաքեղաւ կոլումներու արտայայտութիւններ կը մնալնէին: Վառանայի երգի (bariton) մեներգը թէ՛ «կը յրապտեն տունն արեւն եւ հորը» այնպիսի յուզումը զոյնում կը յշտուի՝ որ ունեղծողը ողբէն վէ՛շ սարսուռներ կը փոխանցին: «Երեկոյցի կանոնը» ամանաշնոր յապարտութիւն կը ներգործէ «Ո՛վ իմ Տերս, ցարձ'որ քոս ցատում» պարճերովնայ ասին: Իսկ ետմայն խոստովանք (fugue) ստեղծի Մարշէրեան հայտնով յորիւստէն էր, մանաւանդ «Ո՛չ պատեն զիս մեծքերն...» խոսքերու ասին: Ասանկէմ զիս աւելի երաշայի էր հոսմայն խոստարանի (fughetta), որսէ վերջ Երեկոյցի երկրորդ մասը էր սկսեւ, յորում Բռնակաւորութիւնը արեւնապետի ներութիւնը, մէկ աղնակաւորութիւնը իր զարգացմանակն կը բարձրանար, որուն նամար ընտրեալ գաղափարի բազմաթիւնը մեծաշուք ցոյցով զովարանեց վարդապետ, և

խանդավառութեամբ կրկին և կրկին ծափաւարեց աս. բոլջ՝ երգիցի խումբը և նուազանութիւնը:

Նուազանութեան վերջաւորէն կը մնալնէր «Հայոս Հոգին», իսկի՛թ Դաւիթեան շնորհ երգը. սա իւր հրաշաշնական ուսումը և կոստարեղաբործութիւնը Վե. նեակոյ Մարշէրի Լիւիշտին մէջ առարատէն էր. իսկ բաները Հ. Ս. Երեմանին էին: «Հայոս Հոգին» եւ զերգական ներշնչման մաքողութիւն մը կը մնալնէր, յորում վարձարանքի, առաւաղեղը, Հայոս Հոգին շարժանքը՝ ստատկաւորն արտայայտութիւններով ի յայտ կու գան, և պարզ ներգաշնակուած ուն վերին աստեղանի կը յուզեն ունեղծիները. և նուազանութիւնը այնքան յաշող աղաւորութիւն ներգործի՝ որ նաեղականը միտմայն աղաղակեցին կրկին «Հայոս Հոգին»:

Նուազանութեան վերջաւորէն միտ՝ Բառաւայի Հա. մարտնի Ուսուցիչ Բաթ. Աւան, Մ. Ռաֆ. Վարճարանի վազեմ ասլիկաւոր նամաւորն արտայայտեց թէ՛ ինչպէս Վե. նեակեան Հաւաքողութեանութիւնը Վե. դոպունէն փախստական Միւլթարեաններու կիւրքեւալութիւն յնուած էր և թոյլ տուած որ ի Մ. Ղազար նստատուի Հայ Միւլթարեանի, ուր Միւլթար և Միւլթարեանը կրտան նալինքի սերը և մարտնի լեզուի դաշնակութիւնը զարգացնէ և ծաւալել ընդհա. նուր հայոսական մէջ, որուն նամար իրաւամբ Վե. նեակին հայտէ Վալթարեան երկրորդ մայրը Անտարս. կոյս երբ հայոսական նամար խորագրութեան ստատ շրջանը սկսի, Հայոսական իր միակցութիւնը գոյութիւնը միտաւ մասամբ Վե. նեակոյ պարտական պիտի նախնայ: Զայս խոստովանելով Բաթեւայի ստատարեկ Նալթարեան աղաղակը «կեցցե՛ք Վե. նեակին» սա որ ի ստարական ընտրեալ գաղափարի բազմութիւնը պատասխանեց «կեցցե՛ք Հայաստան» յուզումով իշխում մը: Նուազանութեան նամար հիւրամեծարութիւնները մեծ աղնակութեամբ տեղի ունեցած էին Միւլթարեան Անտարս Վարճարանէ, իսկորդի տեսնէ և ուրիշ քանակայն կողմունէ: Միւլթար Հայերեան խորանի վարճարանը և կազմակերպութիւնը Նուազանութեան ամանաշնակեղի նշանաւորում մը տուած էր, մարտն և նուազող պատասան գաղիքին մէջ»:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՁԻ ԵՒ ՓԱՍՏԱԿԱՆԱՑ ՖՈՆՏԸ՝

(հիմնաւ 1914թ)

8-000 կորեկ և քաշմարտ նայ զիւղանքներ կրտան նանի կովաւառ Ուսուցական գիւնարական քաղաք՝ Անտարսարաւ, 1917 Յունարանի մէջ պատաստուն

1. Տաւապան Հայերու զորովաւոր բարձրար անդիւն. հին՝ որ. Խիլի. Ճ. Ուսուցական հետեւաւ տոմսկը հրա. տարակած է: